

УДК 343.241+343.131

Правова оцінка визнання особою вини у кримінальному провадженні

О. В. Бринзанська,
кандидат юридичних наук

Досліджено правове значення визнання підсудним вини. Розглянуто положення кримінального та кримінального процесуального законодавства, пов'язані з визнанням вини, та його правові наслідки.

Ключові слова: визнання вини, призначення покарання, звільнення від відбування покарання, спрощений порядок дослідження доказів.

Бринзанская О.В. Правовая оценка признания лицом вины в уголовном производстве

Исследовано правовое значение признания вины подсудимым. Рассмотрены положения криминального и криминального процессуального законодательства, связанные с признанием вины, и его правовые последствия.

Ключевые слова: признание вины, назначение наказания, освобождение от отбытия наказания, упрощенный порядок исследования доказательств.

Brynzanska Olga. Legal estimation of confession of fault in criminal procedure

In the article legal meaning and consequences of confession of fault are considered. Norms of criminal and criminal procedure legislation about confession of fault are analysed.

Keywords: confession of fault, appointment of punishment, exemption of punishment, short trial.

Відповідно до ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) до загальних засад кримінального провадження належать

© Бринзанська Ольга Василівна – кандидат юридичних наук

презумпція невинуватості, забезпечення доведеності вини та свобода від самовикриття, зміст яких конкретизовано у статтях 17 та 18 КПК. Зокрема, особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом, а усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи (ст. 17 КПК). Крім цього, жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення (ч. 1, 2, 4 ст. 18 КПК). Викладене, а також зміст положень п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК про те, що винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення є обставинами, що підлягають доказуванню, дає підстави для висновку про обов'язковість доведення винуватості особи навіть у випадку визнання своєї вини. Водночас із численних вироків, викладених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, вбачається значна увага, що приділяється судом визнанню підсудним своєї вини. З огляду це виникає необхідність дослідити місце визнання вини у системі обставин, які встановлюються судом при розгляді кримінальних проваджень.

Питання встановлення вини у різних її аспектах неодноразово становили предмет досліджень науковців. Зокрема, у працях Р. Вереші, М. Коржанського, С. Савчука, М. Федорова, М. Хавронюка та інших розглядалися теоретичні аспекти вини, а також проблеми, пов'язані з визначенням вини як характеристики суб'єктивної сторони складу злочину. В контексті кримінального процесуального законодавства, а саме в частині укладення угоди про визнання винуватості та в частині обставин, які підлягають доказуванню, окремі питання, пов'язані зі встановленням вини, досліджувались Ю. Грошевим, В. Зеленецьким, М. Михеєнком, В. Молдаваном, В. Нором, С. Сорокою, В. Тертишником, В. Шибікою, М. Шумилом та ін. Водночас недостатня увага, що приділена саме оцінці визнання підсудним вини та його юридичних наслідків, свідчить про актуальність дослідження цієї теми. З огляду на це, завданнями цієї статті є дослідження положень Кримінального кодексу України (КК) та КПК в частині оцінки визнання вини та визначення його значення як для вчинення окремих процесуальних дій в рамках кримінального провадження, так і для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

У кримінальному і кримінальному процесуальному законодавстві використовуються два поняття – «вина» та «винуватість», у п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК – обидва поняття. Крім цього, у ч. 5 ст. 65 та ч. 2 ст. 75 КК містяться приписи, які регламентують призначення покарання в разі укладення угоди про примирення або про визнання вини суд. Очевидно, що йдеться

про угоду про визнання винуватості, порядок укладення якої визначено КПК. У цій статті зазначені поняття розглядаються як синонімічні, лише з тією відмінністю, що вина являє собою кримінально-правове поняття, а винуватість – кримінальне процесуальне¹. З огляду на це поняття «вина» використовується у КПК з метою підкреслити кримінально-правовий аспект: наприклад, у вже згадуваному п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК йдеться про те, що доказуванню підлягає винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, тобто вчинення діяння саме обвинуваченим, а також форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення – тобто у формі умислу чи необережності було вчинено діяння, та які воно мало додаткові ознаки, які залежно від змісту статті КК можуть бути як обов'язковими ознаками складу злочину, так і, навпаки, не мати значення для його кваліфікації. У цьому ж контексті поняттям вини законодавець оперує у п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК, регламентуючи зміст мотивувальної частини вироку.

Розглянемо положення КК та КПК, з яких вбачається юридичне значення визнання підсудним вини. Насамперед це норми кримінального закону, які регламентують: 1) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК); 2) обставини, які пом'якшують покарання, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 66 КК, а саме з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; 3) призначення покарання за наявності декількох обставин, що його пом'якшують (ст. 69-1 КК). Причому саме у ст. 69-1 КК визнання вини чітко визначається як одна з підстав для призначення покарання у порядку, регламентованому ст. 69-1 КК, на відміну від інших зазначених у статей, в яких визнання вини прямо не зазначене, але його наявність вбачається зі змісту понять, застосованих у цих статтях КК.

Зокрема, ст. 45 КК передбачає, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Таким чином, дійове каяття, серед іншого, включає свідоме щире розкаяння особи у вчиненні суспільно-небезпечного діяння, визнання провини та бажання виправити ситуацію.² З огляду на це розкаяння особи у вчиненому діянні передбачає визнання особою своєї вини, але не обмежуються нею, включаючи прояви позитивної посткримінальної поведінки. Наприклад, в ухвалі Апеляційного суду Закарпатської області від 27 лютого 2017 р., якою залишено без змін ухвалу Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 20 вересня 2016 р. про звільнення ОСОБА_3 від кримінальної відповідальності

¹ *Вереша Р. В.* Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Б. в., 2004. С. 6.

² *Ярош В. В.* Дійове каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності, передбачена загальною частиною Кримінального кодексу України // Форум права. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe?..

на підставі ст. 45 КК, зазначено: «Передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є усвідомлення обвинуваченим наслідків протиправного діяння. Щире розкаяння характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину та висловлює бажання виправити ситуацію. Суд першої інстанції перевірів наявність усіх необхідних підстав для звільнення обвинуваченого ОСОБА_3 від кримінальної відповідальності, у зв'язку з дійовим каяттям: обвинувачений вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, відсутні матеріальні збитки, підсудний визнав вини, щиро розкався та активно сприяв розкриттю злочину» (№ 308/6614/16-к)³.

Також щире каяття, поряд із з'явленням із зізнанням, відповідно до ч. 1 ст. 66 КК, визнаються обставинами, які пом'якшують покарання. Оскільки з'явлення із зізнанням являє собою добровільне та особисте повідомлення правоохоронним органам про вчинення особою кримінального правопорушення, то виникають підстави для висновку про взаємозв'язок між визнанням вини та з'явленням із зізнанням. Проте з'явлення із зізнанням не є тотожним визнанню вини. З'явлення із зізнанням є визнанням факту вчинення суспільно-небезпечного діяння, тоді як визнання вини пов'язано із суб'єктивним ставленням особи до його вчинення. Виходячи з цього у ст. 69-1 КК спостерігається відмежування між з'явленням із зізнанням та визнанням вини, яке, на відміну від з'явлення із зізнанням, може бути здійснене на будь-якій стадії кримінального процесу. Підставами для призначення покарання відповідно до ст. 69-1 КК є наявність обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК, тобто з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину та добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, відсутність обставин, які обтяжують покарання, також визнання обвинуваченим своєї вини. Наприклад, ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 18 квітня 2017 р. змінено в частині призначення покарання вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 30 січня 2017 р. щодо ОСОБА_2: суд першої інстанції неправильно застосував кримінальне законодавство, не врахувавши наявності підстав для призначення покарання за нормами ст. 69-1 КК: «ОСОБА_2 повністю визнав вини, наявні обставини, які пом'якшують його покарання – щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, відсутні обставини, які обтяжують покарання»(№ 199/417/17-к)⁴.

Крім цього, відповідно до ч. 1 ст. 105 КК щире розкаяння, яке, серед іншого, включає визнання вини, є передумовою звільнення від покарання неповнолітнього, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, із застосуванням примусових заходів виховного характеру, якщо суд

³ Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 27 лютого 2017 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64997130>

⁴ Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 30 січня 2017 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66141458>

дійшов висновку про те, що неповнолітній не потребує застосування до нього покарання. Доцільно звернути увагу, що ст. 75 КК, яка регламентує звільнення від відбування покарання з випробуванням, не містить вимог щодо обов'язкового визнання вини підсудним. Виходячи з буквального тлумачення положень ст. 75 КК, визнання вини не є обов'язковим для звільнення від покарання з випробуванням. Водночас відкритий перелік обставин, які дають підстави для такого звільнення, зокрема вказівка на «інші обставини справи», свідчать про можливість здійснення судом оцінки визнання вини при вирішенні питання про доцільність застосування до особи звільнення від відбування покарання з випробуванням. Причому результати дослідження вироків судів першої інстанції з Єдиного реєстру судових рішень обумовлюють висновок про те, що суди у переважній кількості випадків ураховують цю обставину. Наприклад, вирок Малинівського районного суду м. Одеси від 21 вересня 2016 р. ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст. 309 КК України, та призначено покарання у виді позбавлення волі строком на один рік із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробувальним строком на один рік. Залишаючи вирок без змін, Апеляційний суд Одеської області в ухвалі від 18 травня 2017 р., констатував, що суд першої інстанції обґрунтовано застосував ст. 75 КК, врахувавши ступінь тяжкості та суспільної небезпечності вчиненого злочину, молодий вік підсудного, визнання вини, щире каяття та інші обставини, що пом'якшують покарання (№ 521/8011/16-к)⁵.

У КПК визнання підсудним вини (винуватості) розглядається в контексті: 1) роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення (ч. 1 ст. 348 КК); 2) змісту угоди про визнання винуватості (ст. 472 КПК) або недосягнення згоди щодо укладення такої угоди (ч. 6 ст. 469 КПК); 3) підстави для заявлення клопотання про розгляд обвинувального акту в спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні у провадженні про кримінальний проступок (ч. 1 ст. 302 КПК). Відповідно до п. 1 Прикінцевих положень КПК положення, що стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків, вводяться в дію одночасно з набранням чинності законом України про кримінальні проступки, з огляду на що положення ч. 1 ст. 302 КПК не набрали чинності. Значення визнання вини при роз'ясненні обвинуваченому суті обвинувачення полягає у визначенні його процесуальної позиції, виходячи з якої можна зробити висновки про можливість вчинення таких процесуальних дій: 1) укладення угоди про визнання винуватості; 2) прийняття рішення про недоцільність дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються, відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК; 3) при ухваленні обвинувального вироку – врахування визнання вини при призначенні покарання, звільненні від відбування покарання або від кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 1 ст. 472 КПК при укладенні відповідної угоди беззастережне

⁵ Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 21 вересня 2016 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61931862>

визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення становить її обов'язкову умову. В інших випадках визнання або, навпаки, невизнання підсудним своєї вини має факультативний характер. Також у цьому контексті викликає цікавість правова оцінка визнання вини при визначенні обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження. Так, відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується. Отже, у ч. 3 ст. 349 КК при визнанні судом недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, чітко не визначено, чи є обов'язковим для застосування такого порядку розгляду визнання підсудним своєї вини. На думку деяких дослідників, зокрема В. Павлова, при застосуванні положень ч. 3 ст. 349 КПК обвинувальний вирок у більшості випадків ґрунтується саме на визнанні особою вини⁶. Більше того, поділяючи цю позицію, інші науковці, серед яких В. Тертишник, А. Форостяний, критично оцінюють спрощений порядок дослідження доказів, посилаючись на те, що ч. 3 ст. 349 КПК скасовує існуючі гарантії встановлення об'єктивної істини та забезпечення прав і свобод людини, яка звужує права і свободи людини⁷. Проте при встановленні судом процесуальної можливості застосування ч. 3 ст. 349 КПК визнання вини не є єдиним основоположним чинником, який приймається судом до уваги. Визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, – не обов'язок, а право, реалізувати яке суд може лише за відсутності заперечень учасників судового провадження, а отже, за наявності згоди підсудного. Крім цього, визнання вини підсудним не означає його згоди на визнання недоцільним дослідження доказів, зазначених у ч. 3 ст. 349 КПК. У світлі положень ст. 17 КПК про те, що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом, а усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи, навіть при визнанні підсудним своєї вини суд зобов'язаний надати йому оцінку, виходячи з положень вищезазначеної статті КПК. Враховуючи викладене, визнання вини підсудним становить істотну, але не єдину підставу для розгляду кримінального провадження у спрощеному порядку.

Отже, визнання вини підсудним є обов'язковою підставою таких процесуальних дій, як укладення угоди про визнання винуватості (ст. 472 КПК), та прийняття судом рішення про недоцільність дослідження

⁶ Павлов В. Вина недоведеності // Закон і бізнес. №13 (1259) 26.03—01.04.2016 року. URL: http://zib.com.ua/ua/print/122579-skorocheniy_rozglyad_kriminalnih_sprav_legalizue_vsi_procesu.html

⁷ Тертишник В. М. Концептуальні проблеми кримінального процесу сьогодні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2013_2_22. С. 132; Форостяний А. В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим КПК України // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 64-68.

доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються, відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК. Також визнання підсудним своєї вини враховується при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК), призначенні покарання, зокрема в частині встановлення обставин, які його пом'якшують (ст. 66, 69-1 КК), звільненні від відбування покарання з випробуванням (ст. 75, 105 КК). В інших випадках визнання підсудним своєї вини не є обов'язковою обставиною. Водночас необхідно врахувати, що складність та багатоаспектність правового значення визнання вини у кримінальному провадженні, зокрема під кутом зору судової практики, зумовлює доцільність його подальших досліджень.

Brynzanska Olga. Legal estimation of confession of fault in criminal procedure

Presumption of innocence, ensure provability of fault and freedom from self-revelation are basic principals of Criminal Procedure Law. It means special purport of confession of fault in legislation and court practice. In the article legal purport and consequences of confession of fault are considered. First of all norms of criminal and criminal procedure legislation about confession of fault are analysed. Also an article is based on material of court sentences which were imposed by local and appeal court.

There are several criminal-legal incentive norms in Criminal Code, which accords with confession of fault as its obligatory feature: 1) exemption from criminal responsibility on ground of active confession (art. 45 Criminal Code); 2) mitigating circumstance – surrender by acknowledgement of guilt, assistance in detection of crime and sincere repentance (p. 1 art. 66 Criminal Code); 3) appointment of punishment if several mitigating circumstances have place (art. 69-1 Criminal Code).

According art. 45 Criminal Code active confession as ground for exemption from criminal responsibility on consists of sincere repentance, assistance in detection of crime and compensation for damage. It means sincere repentance is a part of confession of fault, but includes positive postcriminal behaviour.

Sincere repentance and surrender by acknowledgement of guilt are circumstances which makes a criminal punishment milder. There is difference between confession of fault and surrender by acknowledgement of guilt, because person can feel himself guilty and do actions what allow to suppose availability of confession of fault during all investigation and court session but surrender by acknowledgement of guilt can have place just before indictment by prosecutor. The difference between confession of fault and surrender by acknowledgement of guilt is couched in art. 69-1 Criminal Code. Appointment of punishment according art. 69-1 Criminal Code needs a complex made of any mitigating circumstances, which are written in p. 1, 2 p.1 art. 66 Criminal Code, not only surrender by acknowledgement or sincere repentance, but confession of fault is obligatory additional condition for appointment of punishment. Also confession of fault is one of circumstances for an exemption from punishment of juvenile accused persons (art. 105 Criminal Code). Despite of absence of obligatory confession of fault for exemption from punishment of adult accused persons, the most of courts consider confession of fault as important circumstance which demonstrates ability for correction of accused person without punishment.

Keywords: confession of fault, appointment of punishment, exemption of punishment, short trial.